

Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu – dokumentace v letech 2000-2007

Jan Kalous

Ústav pro studium totalitních režimů ČR – Ústav paměti národa – Archiv bezpečnostních složek

Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu jako součást celorepublikového útvaru Policie ČR vznikl v lednu 1995. Měl specifické postavení a úkoly. O závažnosti práce vyšetřovatelů zde již hovořili moji předřečníci. Pokusím se nyní shrnout své závěry a snad i podněty do budoucna z hlediska člověka, který na Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu nastoupil hned po absolutoriu vysoké školy, zapojil se do činnosti tehdy ještě odboru dokumentace ÚDV a získával zde své první praktické a formativní zkušenosti.

Z hlediska odborného a profesního zaměření bylo pro mne důležité to, co v listopadu 1995 uvedl ředitel ÚDV Václav Benda v jednom z rozhovorů. Mimo jiné v něm řekl: „*Proti běžným útvarům vyšetřování máme při uvedených omezeních také povinnost dokumentovat zločiny, které nejsou např. z důvodů úmrtí pachatelů nebo z nedostatku důkazů stíhatelné.*“

Dokumentace měla za úkol podporovat odbor vyšetřování nejen při dohledávání archivního materiálu, ale také v nemenší míře dokumentovat zločiny komunismu v celé jejich perspektivě a záběru, rekonstruovat represivní, tedy stranický a bezpečnostní aparát, popisovat jeho záměry, aktivity a dopady na československou společnost. Mělo se tak dít prostřednictvím různých platform, počínaje tištěnými publikacemi, přes spolupráci s tiskem, webové prezentace po přednášky pro studenty a veřejnost a účast na konferencích a seminářích v ČR i v zahraničí. Dokumentace tak měla být nástrojem vyrovnávání se s komunistickou totalitní minulostí; nástrojem, který by veřejnosti na základě archivního a odborného výzkumu (včetně dnes tolik využívané metody oral history) vytvářel rekonstruované struktury mocenského aparátu, předkládal nejen příběhy těch, kteří proti komunismu bojovali, ale také těch, kteří se stali jeho oběťmi a také těch, kteří se na represích komunismu aktivně podíleli. Myslím si, že dnes jako společnost potřebujeme, aby pachatelé zločinů (byť již třeba nestíhatelní) měli svá jména, a aby je veřejnost znala. To je totiž také jeden z podstatných aspektů vyrovnávání se s komunismem.

V době mého nástupu na ÚDV (v únoru 1999) byl odbor dokumentace ještě částečně policejní (šlo o podpůrné činnosti poskytované dokumentací odboru vyšetřování). Od září 2000 do ledna 2007, kdy jsem byl vedoucím oddělení dokumentace Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, byla dokumentace již výhradně civilní. Myslím si, že se v ní podařilo vytvořit

kolektiv lidí, kteří se identifikovali s profilem instituce a chtěli v nejlepším slova smyslu napomáhat důležitým vytčeným cílům.

Dokumentační část ÚDV zahájila v roce 1994 (ještě před oficiálním vznikem ÚDV, na Úřadu dokumentace a vyšetřování činnosti StB) vydávat sborník *Securitas Imperii*. Do roku 2007 bylo vydáno celkem 14 čísel. Závažnější a komplexněji zpracovaná témata byla prezentována v samostatné řadě *Sešity ÚDV*, kterých v letech 1999-2007 vyšlo celkem 16 samostatných publikací. V ediční řadě *Svědectví* (vyšlo celkem 9 titulů) byly zpracovány názory a vzpomínky pamětníků a jednotlivé podrobnější studie historiků na dílčí podstatná témata. Z řady *Svědectví* asi největší úspěch (i pro mne překvapivý) zaznamenala publikace *Jan Masaryk – úvahy o jeho smrti*.

Podařilo se navázat spolupráci s vysokoškolskými a akademickými pracovišti, konaly se výstavy, přednášky pro studenty a veřejnost. Důležitou a nezastupitelnou roli hrála spolupráce s organizacemi postižených osob, hlavně s Konfederací politických vězňů, Svazem PTP, Klubem Milady Horákové, Pražským akademickým klubem ad. Pro působení na veřejnosti byly důležitými partnery archivy (Národní archiv, Vojenský historický archiv atd.); publikace vznikaly i díky spolupráci s tiskárnou ministerstva vnitra a s nakladatelstvím ministerstva vnitra *Themis*.

Samozřejmě zde byly i určité problémy a komplikace. Mnohé z nich dnes již neexistují díky tomu, že vznikl *Archiv bezpečnostních složek*, který v sobě zcelil fondy a otevřel je odborné a laické veřejnosti. V době počátku 21. století jsme se ale například potýkali s limity utajování části archivních fondů, včetně materiálů bývalé československé rozvědky, ke kterým byl přístup velmi selektivní. Další problém, který si vybavuji, byl spíše vnitřní; to když se zájem dokumentace něco systematicky zdokumentovaného publikovat dostal do kolize se zájmem vyšetřování dospět k verdiktu soudu a vyhnout se podezření z podjatosti. I takové záležitosti jsme řešili uvnitř ÚDV.

Na začátku roku 2007 byla většina zaměstnanců dokumentace ÚDV převedena do nově vznikajícího Odboru Archiv bezpečnostních složek. Spolu s nimi přecházely i jejich spisy. Později byly deponovány jako zvláštní fond Archivu bezpečnostních složek s tím, že do budoucna budou jejich spisy přístupné veřejnosti. Později, mám-li správné informace, se vrátily zpět do péče spisovny ÚDV.

Vyrovňování se s minulostí v trestně právní rovině nebylo jednoduché. Dnes můžeme konstatovat, že se zcela nepovedlo potrestat všechny pachatele trestných činů počínaje 25.

únorem 1948 a konče 29. prosincem 1989. Za mnohé „*proč to nešlo*“ mohla kontinuita práva, za mnohé neschopnost či neochota odpovědných míst se danou a většinou komplikovanou záležitostmi zabývat.

Přesto jsou tyto dokumentační a uzavřené vyšetřovací spisy důkazem snahy o prosazení spravedlnosti. Obsahují vedle kopií archivního materiálu svědectví postižených, svědků a pachatelů, jejich výpovědi po roce 1989, analýzy případů, posudky znalců. Hlavně z nich je zřejmý právní názor ÚDV, ke kterému útvar dospěl na základě dlouhodobé pečlivé práce. Dnes jsou tyto materiály nedostupné. Jenom ti, kteří byli přímo u toho (tedy na ÚDV), mají jistou konkrétnější představu o složitosti takového snažení. Jistě šlo o výsledky trestně právních či správních řízení. Ale je podle mého názoru škoda, že se ÚDV nemůže více prezentovat a dokladovat svou výraznou a nezastupitelnou roli. Dnes již jde právě vzhledem k času, které od spáchání trestných činů v minulosti uplynulo, spíše o dokumentační poslání (jak o tom mluvil Václav Benda).

Samostatným argumentem proč tyto spisy otevřít by měla být obdobná paralela se spisy vzniklé činností Státní bezpečnosti. Také zde jejich tvůrci nepočítali s tím, že by někdy v budoucnu měli být bez omezení přístupné. Dnes tomu tak je. A děje se tak právě ve prospěch vyrovnávání se s komunistickou minulostí.

Vycházím rovněž z toho, že v minulosti byly na webových stránkách ÚDV publikovány celé pravomocné rozsudky případů, které úřad řešil. Dnes tam nejsou. Proč? ÚDV se snad bojí obhájit v širším fóru svou práci? Nerozumím tomu. Současně v publikacích ÚDV byly publikovány informace i z oblasti vyšetřování (např. případ Ladislava Máchy, případ Babice, případ Asanace, Černobyl nebo vyšetřování smrti Jana Masaryka). Informace směrem k veřejnosti nejsou podle mého názoru dostatečné.

Dnešní setkání беру i jako možnost ÚDV pomoci. Dovoluji si Vám zde proto všem odpovědným činitelům předložit následující iniciativu.

Navrhuji vytvořit na bázi poradního orgánu meziinstitucionální komisi, která by veřejnosti formou studií či edic dokumentů více přiblížila závažnost a záslušnost vyšetřovací (zde myšleno pravomocně ukončených případů) a dokumentační práce Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. V takové komisi s jasně definovaným statutem a zadáním by byli zástupci ÚDV, paměťových institucí v ČR (Ústavu pro studium totalitních režimů), akademických pracovišť (Historický ústav AV ČR, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR), archivů (Národní archiv, ABS), vysokých škol, státního zastupitelství, Policejního prezidia apod.

Věřte mi, že mi nejde o to dostat někoho pod tlak, ale o poctivou snahu dokázat, že vyrovnávání s komunistickou minulostí v České republice mělo svá úskalí, své mezníky ale hlavně instituci, která svému zadání v dokumentační a vyšetřovací bázi dala vše, co v dané době mohla.